

A GYERMEKVÉDELMI GONDOSKODÁSBAN RÉSZESÜLŐ FIATALOK ALKOHOL- ÉS EGYÉB DROGFOGYASZTÁSA

Az elmúlt közel egy évtizedben – az ESPAD-standardok szerint – végzett normálpopulációs vizsgálatok a szenvedélyszer-használat növekvő tendenciáját jelzik (Elekes és Paksi 2000a, 2000b, 2004; Paksi és Elekes 2003). Emellett egybehangzóan rámutatnak arra is, hogy azok a – társadalmi háttérük tekintetében a jelen vizsgálat célpopulációjával, a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő fiatalokkal leginkább megegyező – fiatalok, akiknek a nevelésében aktuálisan nem vesz részt vér szerinti szülő, az átlagosnál egyértelműen veszélyeztetettebbek a különböző szenvedélymagatartásoknak való kitettség szempontjából. A 2003-as ESPAD-vizsgálat adatai szerint, az „egyéb” (nem teljes, újrastrukturált vagy egyszülős) családtípusban élő 9-10. évfolyamos középiskolások 47,3%-a használt már életében valamilyen visszaélésre alkalmas szert (normálpopulációs érték 32%), s ezen belül a biztosan drogfogyasztási célú szerhasználat különösen magas: tízből négyen használtak már valamilyen tiltott szert és/vagy inhalánst (normálpopulációs érték 23,2%). A dohányzás és az alkoholfogyasztás különféle mutatói szintén szignifikánsan eltérnek a különböző családtípusokban nevelkedő fiatalok esetében. A rövidebb időszakra vonatkozó, illetve veszélyesebb használati módot jelző mutatók a vér szerinti szüleikkel aktuálisan nem együtt élő fiatalok körében rendre meghaladják a populációs átlagot. (A dohányzás havi prevalenciaértéke 56,9% / 42,6%, az életükben 40 vagy több alkalommal alkoholt fogyasztók aránya 35% / 23,5%, a 20 vagy több alkalommal lerészegedőké pedig 27,8% / 13,1%.) (Elekes és Paksi, 2004).

Ugyanakkor mindezidáig nem készült olyan kutatás, amely a nemzetközi metodológiai standardok alkalmazása révén lehetővé teszi a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő fiatalok szerhasználati szokásainak komparatív elemzését.

Tanulmányunkban az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium megbízásából 2004-ben készült kutatásunk néhány eredményét mutatjuk be. A kutatás célja volt a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő, gyermekotthonokban lakó, valamint nevelőszülőknél elhelyezett fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásainak, ezzel kapcsolatos értékeinek, attitűdjeinek feltárása, leíró elemzése.

Különös aktualitást adott a kutatásnak az, hogy az ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) harmadik hullámára 2003-ban, tehát az e kutatást megelőző évben került sor (Hibell

és mtsai, 2004). A két kutatás időbeli közelsége, valamint az a tény, hogy a kutatás módszertana és az alkalmazott kérdőív az ESPAD-vizsgálat standardjai (Hibell és mtsai, 1997, 2000, 2002, 2004) szerint készült, lehetővé teszi, hogy eredményeinket a megfelelő korú átlag népességre vonatkozó adatokkal összehasonlítva mutassuk be. Az ESPAD-kutatás az iskolában tanuló, naptári év szerinti 16 éves korosztályra terjed ki. Tanulmányunkban tehát egyrészt bemutatjuk a mintába került gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalokra vonatkozó eredményeket, az átlag népességgel való összehasonlítást pedig a 16 éves korcsoportra végeztük el.

1. A kutatás módszere

Az adatfelvétel során alkalmazott kérdőív alkohol- és drogfogyasztással, valamint dohányzással kapcsolatos kérdései, továbbá az adatok feldolgozásának módja leképezik az ESPAD-kutatások standardjait. Az adatfelvétel módjában pedig ahhoz közelítő eljárásokat igyekeztünk megvalósítani.

Korábbi vizsgálatok első szerhasználatra vonatkozó tapasztalatai alapján (Fábián, 2002; Elekes és Paksi, 1996, 2000a, 2004) a kutatás célpopulációjának alsó korhatárát 10 éves korban határoztuk meg.

Lévén a kutatás elsődleges célja a különböző szerhasználó magatartások elterjedtségének becslése, az eredmények megbízhatósága megköveteli, hogy a megkérdezettek reprezentálják a vizsgálat célpopulációját, azaz a nevelőotthonban élő, illetve a nevelőszülőknél elhelyezett fiatalok sokaságát.

Tekintettel arra, hogy a célpopulációban történő adatgyűjtés a személyes adatok védelme szempontjából kényes terület, az adatfelvétel metodológiai hátterét is úgy dolgoztuk ki, hogy az – az epidemiológiai adatok megbízható gyűjtésével kapcsolatos követelmények mellett – az adatvédelmi elvárásoknak is eleget tegyen.

A gyermekotthonban elhelyezett fiatalokra vonatkozó mintát az intézet regionális elhelyezkedése, illetve az intézményben lakók száma és életkora (10-14 éves, illetve 15-18 éves) szerint rétegeztük. Mintavételi egységet – a csoportos kérdezési technika vizsgált témában várhatóan kedvezőbb metodológiai paraméterei, valamint adatvédelmi szempontok miatt – nem egyének, hanem intézmények képeztek, ahol a célpopulációt képező korosztályban teljes körű megkérdezést valósítottunk meg. A mintakeretbe összesen 5928 gyermek tartozott. 20-25%-os várható gyakoriság mellett, 95%-os megbízhatósági szinten maximum 3%-os hibakorláttal számolva az intézetekben megkérdezendő fiatalok számát 700 főben határoztuk meg. A gyermekotthonban élő fiatalokra vonatkozó mintába 73 intézet került, ahol az intézmények által szolgáltatott létszámadatok alapján várható gyermekszám – az

előrelátható végleges mintakiesések ellensúlyozására a szükséges mintanagyságot közel 10%-kal meghaladóan – összességében 762 fő volt. Az intézményi kiesések pótlására a fentiekkel azonos módon 100%-os pótmintát választottunk.

A gyermekotthonokban az intézményi kiesések adatfelvétel közbeni pótlása miatt végleges intézeti szintű mintakiesés nem történt, az intézmények rétegzési kategóriák szerinti pótlása mellett a mintaelemszám-tartásra törekedve 7 esetben egy-egy főminta intézményt két intézménnyel pótolunk, így végül 80 gyermekotthonban történt sikeres megkérdezés. A nyolcvan intézményben megkérdezettek száma összesen 547 fő, ami a tervezett mintaelemszám 78%-os (a kiválasztott minta 72%-os) elérését jelenti. Egyéni szintű mintakiesések elsődlegesen – a mintakiesések 87,4%-a esetében – az adatfelvétel időpontjával összefüggésben, engedélyezett távollétek miatt voltak. Mindössze a mintába került gyermekek 1,1%-a (9 fő) esetében tapasztaltunk nyílt visszautasítást.

A kiesések aránytalanságainak ellensúlyozására a nettó mintát korcsoport és régió szerint utólagos súlyozással arányosítottuk, így az elemzésre kerülő, nevelőotthonban élő gyermekek korcsoport és régió szerinti eloszlása megfelel a sokasági eloszlásnak.

1. A gyermekotthoni célpopulációba tartozó, illetve a megkérdezett fiatalok, valamint a súlyozott minta eloszlása régiók és korcsoport szerint (%)

régiók	sokasági eloszlás (%)		súlyozatlan nettó minta eloszlása (%)		súlyok		súlyozott nettó minta eloszlása (%)	
	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek
Bp	7,4	12,6	5,67	12,07	1,301	1,044	7,30	12,59
É-ny	7,5	10,9	5,85	10,60	1,284	1,029	7,48	10,95
D-ny	5,2	9,7	6,40	6,03	0,820	1,601	5,29	9,67
Közép	4,4	8,9	6,03	13,71	0,722	0,652	4,38	8,94
É-k	9,3	13,2	11,52	11,70	0,805	1,130	9,31	13,14
D-k	3,8	7,1	5,30	5,12	0,716	1,390	3,83	7,12

A nevelőszülőnél elhelyezett fiatalokra vonatkozó alminta esetében megyénként és korcsoportonként rétegzett egyéni mintát választottunk. A minta kiválasztása TEGYESZ-ek által összeállított, technikai kóddal ellátott – azonosítási információt a kutatók számára nem hordozó – megyénkénti korcsoportos listákból történt. A kiválasztott személyek elérhetőségi adatai csak azután kerültek a kutatók birtokába, miután a TEGYESZ a kiválasztott fiatalok nevelőszüleitől és a fiatal gyámjától erre engedélyt kért, és

kapott. A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekekre vonatkozó mintakeretbe összesen 4278 gyermek tartozott. A biztosan droghasználati célú szerfogyasztás becsült várható gyakorisága mellett, 95%-os megbízhatósági szinten, maximum 3%-os hibakorláttal számolva a nevelőszülőknél élő megkérdezendő fiatalok számát 500 főben határoztuk meg. Ez a mintanagyság biztosítja a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek két almintájának alapsokaság-belivel megegyező arányait is. A mintakiesések pótlására ez esetben is 100%-os pótmintát választottunk. A nevelőszülőknél élő gyermekek esetében a kiesések pótmintából való helyettesítése után 10,8%-os végleges mintakiesés történt. Összességében 446 főt, a tervezett minta 89,2%-át sikerült elérni.

A végleges mintakiesések aránytalanságait – a megyénkénti alacsony esetszámok, és az ezek súlyozásai következtében a korrelációk várhatóan nagyarányú torzulásai miatt – ez esetben is régió és korcsoport mentén súlyozással ellentételeztük.

2. A nevelőszülővel élő célpopuláció, illetve a megkérdezett fiatalok, valamint a súlyozott minta eloszlása régiók és korcsoport szerint (%)

régiók	sokasági eloszlás (%)		súlyozatlan nettó minta eloszlása (%)		súlyok		súlyozott nettó minta eloszlása (%)	
	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek	10-14 évesek	15-18 évesek
Bp	4,44	3,23	4,04	2,91	1,100	1,107	4,47	3,13
É-ny	3,39	4,16	2,91	3,14	1,163	1,326	3,36	4,25
D-ny	9,63	7,53	10,09	6,05	0,955	1,243	9,62	7,61
Közép	12,44	10,38	12,11	8,74	1,027	1,187	12,30	10,29
É-k	17,91	13,11	19,96	15,47	0,897	0,848	17,90	13,20
D-k	7,97	5,82	10,09	4,48	0,790	1,298	8,05	5,82

Az egyes alminták korcsoport és regionális elhelyezkedés szerinti arányainak helyreállítását követően, a két almintá esetében tapasztalt eltérő mintakiesési arány ellensúlyozására a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek összesített mintájának létrehozásához a gyermekotthonban élő, illetve a nevelőszülőknél lévő alminták egymáshoz viszonyított arányát is helyreállítottuk.

3. A célpopuláció, illetve a megkérdezett fiatalok, valamint a súlyozott minta elhelyezési forma szerinti eloszlása (%)

alminták	sokasági eloszlás (%)	súlyozatlan nettó minta eloszlása (%)	súlyok	súlyozott nettó minta eloszlása (%)
intézetes	0,58	0,55	1,054	0,58
nevszülő	0,42	0,45	0,934	0,42

2. A vizsgálatban részt vevő fiatalok társadalmi-demográfiai és pszichoszociális jellemzői

1. Nem és életkor

A megkérdezett, gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok 53,6 %-a fiú, 46,4 %-a lány. Az arány mindkét elhelyezési formában azonos.

Életkor alapján a nevelőotthonban élők átlagosan egy évvel idősebbek, átlagéletkoruk 15,1 év, míg a nevelőszülőknél élők fiatalabbak, átlagéletkoruk 14,1 év. Mindkét elhelyezési formában a lányok életkora magasabb.

A nevelőszülőknél élők között a legfiatalabb korcsoportba tartozók aránya különösen magas, de átlag feletti a 13-14 évesek aránya is. A 15 évesek és ennél idősebbek már egyértelműen a gyermekotthonokban találhatóak nagyobb arányban.

2. Iskola

A megkérdezett fiatalok túlnyomó többsége tanul valahol. Összesen 4 % azoknak az aránya, akik semmilyen iskolába nem járnak, és nem is dolgoznak. 1,3 % a valahol munkát végzők aránya. A megkérdezettek 60,5 %-a jelenleg általános iskolába jár. Arányuk valamelyest nagyobb a nevelőszülő mintában, amely elsősorban az itt nevelkedők fiatalabb életkorából adódik. Több mint egyharmaduk tanul valamilyen középfokú oktatási intézményben, többségük szakiskolában. Különösen a gyermekotthonban nevelkedők körében magas a szakiskolában tanulók aránya. Gimnáziumban az összes megkérdezettnek csupán 3,9 %-a tanul.

Mindkét elhelyezési formában 14 éves korig a tanulás jellemző helye az általános iskola. 15-16 éves korban a nevelőszülőknél élő fiataloknak már több mint a fele valamilyen középfokú oktatási intézményben tanul, sokan szakközépiskolában vagy gimnáziumban. A gyermekotthonban élők között ebben az életkori csoportban még sokkal nagyobb az általános iskolában tanulók aránya, sőt a 17 éves, vagy annál idősebb népességnek is viszonylag nagy hányada tanul általános iskolában. 15 éves kor felett mindkét elhelyezési formában hasonló a szakiskolában tanulók aránya, de ekkor a gyermekotthonokban élők körében már jelentősen elmarad a szakközépiskolában vagy gimnáziumban tanulók aránya nevelőszülőknél élő társaikétól.

Összehasonlítva a 16 évesekre vonatkozó adatokat az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél, valamint a gyermekotthonokban élők között, megállapíthatjuk, hogy *elsősorban az általános iskolában tanulók aránya kiemelkedően magas az országos mintához képest a gyermekvédelmi gondoskodásban élő, és különösen a gyermekotthonban élő fiatalok körében*. Mindkét elhelyezési formában az országos átlagot meghaladó a szakiskolába járók aránya, és jelentősen elmarad az országos átlagtól a szakközépiskolában és gimnáziumban tanulók aránya.

1. A 16 évesek iskolatípusonkénti megoszlása az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében (%)

Az iskolai teljesítményt az évisméltések számával, a teljesítmény szubjektív értékelésével és a tanulmányi átlaggal mértük. A nevelőszülőnél élő fiatalok között sokkal ritkábban fordul elő az évisméltés, a gyermekotthonokban élőknél pedig nem csak általában az évisméltés, hanem a többszöri évisméltés sem ritka, közel egyötödük legalább kétszer ismételt már évet. Az iskolai teljesítmény szubjektív megítélése alapján a gyermekotthonban élő fiatalok között kétszer akkora a teljesítményüket nagyon jóra, vagy jóval az átlag felettire értékelők aránya, és kisebb az átlagosra értékelők aránya, mint nevelőszülőknél élő társaik között. Az önértékelésbeli különbség bizonyos mértékig kifejeződik az előző

félév tanulmányi átlagaiban megfigyelhető különbségben is. *Tehát a gyermekotthonban élők gyakrabban ismételnék évet, de nagyobb közöttük a jobb eredménnyel rendelkezők és a magukat szubjektíven is a jobbak közé sorolók aránya.*

Az ESPAD-minta adatait összehasonlítva a gyermekvédelmi gondoskodásban élő 16 éves fiatalok megfelelő adataival, megállapítható, hogy *a tanulmányi átlag alapján alig maradnak el a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok a többiektől.* Természetesen a hasonlóság értékét csökkenti, hogy amint azt a korábbiakban láttuk, a hasonló eredményeket különböző iskolatípusokban érték el a fiatalok. A hasonló eredmény bizonyos mértékig tükröződik az iskolai teljesítményükről kialakított saját véleményükben is. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok mindenképpen szélsőségesebben ítélik meg saját teljesítményüket, mint az ESPAD-minta diákjai.

2.3. Család

A nevelőszülőknél élő gyerekek több mint felének, és a gyermekotthonban élők háromnegyed részének volt olyan időszak az életében, amikor mindkét vér szerinti szülője együtt nevelte. Ez az időszak mindkét gondozási formában igen rövid, bár a gyermekotthoni mintában kétszer olyan hosszú, mint a nevelőszülőknél élők esetében. Az is figyelemre méltó, hogy a fiatalok életében a jelenlegi elhelyezési forma mellett a két vér szerinti szülővel együtt töltött időszak a leghosszabb. Mindkét csoportban viszonylag gyakori nevelési helyzet, amikor csak egy vér szerinti szülő nevelte a megkérdezett fiatalt, ez az időszak azonban rövid volt mindkét csoportban. Különösen a nevelőszülői mintában ritkán fordul elő a vér szerinti szülő és nevelőszülő együttes jelenléte. Ugyancsak nem gyakori, hogy valamelyik rokon lép az édesszülők helyébe.

4. Kik és mennyi ideig nevelték eddigi élete során, a jelenlegi elhelyezési forma szerint

A nevelő megnevezése	nevelte %		a nevelési formában eltöltött évek átlagos száma	
	nevelőszülő	gyermekotthon	nevelőszülő	gyermekotthon
Vér szerinti szülők együtt	55,1	74,6	2,8	5,2
Vér szerinti szülő egyedül	23,6	43,4	0,8	2,5
Vér szerinti szülő és nevelőszülő	8,4	22,7	0,4	0,9
Rokonok	10,1	11,7	0,4	0,4
Nevelőszülők	96,7	21,8	7,9	1,1
Gyermekotthonban élt	57,5	90,1	1,2	5,0

A nevelőszülőknél élők több mint fele korábban élt intézetben, ellenben a gyermekotthonban élők alig több mint egyötöde élt nevelőszülőknél. Összességében *a különböző nevelési formákban eltöltött idő alapján a nevelőszülőknél élők életében meghatározó a nevelőszülőnél eltöltött idő, a gyermekotthonban élőkénél pedig meghatározó az édesszülőknél és a gyermekotthonban eltöltött idő.*

A nevelőszülői családok túlnyomó többségében van nevelőanya, és a megkérdezettek 80 %-ának nevelőapja is van. A megkérdezettek háromnegyed része nem vér szerinti testvérrel, és közel fele édestestvérével is együtt él jelenlegi családjában. Egyéb rokonok és más felnőttek a nevelőcsaládban viszonylag ritkán fordulnak elő.

A megkérdezett fiatalok alig fele tart valamilyen kapcsolatot édesanyjával, és alig egyharmada édesapjával. A nevelőszülőnél és gyermekotthonban élők között ebben a tekintetben igen erőteljes eltérés figyelhető meg: míg a gyermekotthonban élők több mint fele az édesanyjával, és közel fele az édesapjával kapcsolatot tart, addig a nevelőszülőknél élők csupán negyedének van kapcsolata az édesanyjával, és 17 %-uknak az édesapjával. A kapcsolattartás gyakoriságában is jelentős különbség mutatkozik a két elhelyezési forma között: míg a gyermekotthonban élők jellemzően havonta többször, sőt heti rendszerességgel találkoznak édesszüleikkel, addig a nevelőszülőknél élők inkább csak évente néhányszor. Mindkét gondozási formában leginkább a testvérrel tartanak kapcsolatot, ami sok esetben heti többszöri kapcsolatot jelent. A nagyszülőkkel való kapcsolat mindkét gondozási formában ritkább az átlagosnál, azaz az édesszülők helyébe csak ritkán lépnek nagyszülők.

Összesítve a különböző kapcsolattartási formákat, *a megkérdezett fiatalok 18 %-a semmilyen külső kapcsolattal nem rendelkezik.* Ez az arány a nevelőszülőknél élőkénél egyharmad, míg a gyermekotthonban élőkénél alig több mint 7%. A gyermekotthonban élők 70%-a, és a nevelőszülőknél élőknek is több mint fele valamelyik édesszülővel kapcsolatot tart, jöllehet a kapcsolat – amint ezt az előzőekben láttuk – csak a gyermekotthonban élők esetében jelent jelentősebb arányban havi rendszerességnél gyakoribb találkozást. Adataink arra utalnak, hogy az egyéb családi, és a nem rokon felnőttekkel való kötődések egyik gondozási formában sem helyettesítik az édesszülőkhöz főződő kapcsolatot. Azaz, *ha valakinek az édesanyjával, vagy édesapjával, nincs semmiféle kapcsolata, akkor csak ritkán van kapcsolata bármilyen más rokonnal vagy egyéb felnőttel, aki a szülők hiányát pótolja.* Az édesszülővel való kapcsolatot leszámítva, külső kapcsolatok valamelyest gyakrabban fordulnak elő a nevelőszülőknél élők, mint a gyermekotthonokban lakók körében.

A nevelőszülők iskolai végzettségére vonatkozó adatokat összehasonlítva a 2003. évi 18-54 éves felnőtt népességre vonatkozó országos adatokkal egyértelműen megállapítható, hogy *a nevelőszülők*

az átlagosnál jóval alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. A nevelőanyák körében különösen a nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya haladja meg jelentősen az országos átlagot, de átlag feletti a szakmunkás végzettséggel rendelkező anyák aránya is. Ugyanakkor az érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák aránya jelentősen elmarad az országos átlagtól (országosan a 18-54 éves nők 38 %-a rendelkezik

érettségivel, és 19 %-a felsőfokú végzettséggel). A nevelőapák iskolai végzettsége a nevelőanyákéhoz hasonló eltéréseket mutat a „normál” felnőtt mintán kapott eredményeinktől. Azaz, a nevelőapák körében is jelentősen meghaladja az országos átlagot a nyolc általános iskolai, illetve a szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya, és jelentősen elmarad az átlagtól az érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

A megkérdezett fiatalokat a jelenlegi kapcsolataik jellemzése érdekében arra kértük, hogy az általunk felsorolt személyekhez fűződő kapcsolatukat egy ötfokú skálán értékeljék (1=nagyon elégedett, 5=egyáltalán nem elégedett).

2. Különböző kapcsolatokkal elégedettek és nagyon elégedettek aránya elhelyezési forma szerint (%)

Mindkét elhelyezési formában kirívóan alacsony az édesszülőhöz való viszonytal elégedettek aránya. Ez csak részben következik abból, hogy a megkérdezettek jelentős hányadának semmilyen kapcsolata nincs a szüleivel. Ha a skálaátlagot csak a szüleikkel kapcsolatban lévő fiatalokra számítjuk, akkor is azt tapasztaljuk, hogy a legmagasabb elégedetlenségérték (a legkisebb elégedettség) az édesszülőkhöz fűződő viszonyt jellemzi. Különösen alacsony az elégedettek aránya a nevelőszülőknél élő fiatalok körében. *Kiemelkedően magas ugyanakkor a nevelőszülőknél élő fiatalok közt azok aránya akik a nevelőanyával való kapcsolatukkal elégedettek.* A megkérdezettek kétharmada (65,4 %) nagyon elégedett ezzel a kapcsolatával, és csupán két fiattól kaptunk „egáltalán nem elégedett” választ. A nevelőszülőknél élők 2,7 %-a, és a gyermekotthonban élők 6,5 %-a válaszolta azt, hogy nincs baráti kapcsolata. *A gyermekotthoni mintában egyértelműen a barátokhoz fűződő kapcsolatok jelentik a*

legfőbb elégedettségi forrást a fiatalok számára, de a nevelőszülőknél élők is a nevelőanyán kívül a baráti kapcsolataikkal elégedettek a legnagyobb arányban.

5. Egyes problémás viselkedési formák és káros szokások előfordulása a vér szerinti és a nevelőcsaládban, elhelyezési forma szerint (%)

Viselkedés	nevelőszülő			gyermekotthon		
	Vér szerinti család	Nev előcsalád	Vér szerinti és nevelőcsalád is	Vér szerinti család	Nev előcsalád	Vér szerinti és nevelőcsalád is
Cigarettázik	20,5	38,0	16,3	65,8	12,0	8,5
Rendszeresen sokat iszik	24,9	1,2	-	41,3	7,5	2,0
Öngyilkossági kísérlet	6,5	-	-	19,1	3,4	0,2
Öngyilkosság	2,5	-	-	10,4	2,3	0,9
Börtönben volt	18,8	0,2	-	32,6	6,2	0,2
Sok nyugtatót, altatót szed	7,2	2,7	-	18,6	5,2	0,6
Pszichológushoz jár vagy járt	6,7	4,0	-	18,6	3,0	0,4
Kábítószer fogyaszt	2,9	-	-	11,5	2,9	-

A leggyakrabban előforduló káros szokás a fiatalok családi környezetében – a vér szerinti és nevelő családot együtt tekintve – a dohányzás és nagy mennyiségű alkohol rendszeres fogyasztása. A nevelőszülőknél élő fiatalok háromnegyedének, míg a gyermekotthonban élők 86 %-ának van vagy volt a környezetében dohányzó személy; a nevelőszülőknél élők egynegyedének, és a gyermekotthonban élők felének volt rendszeresen sok alkoholt fogyasztó vér szerinti, vagy nevelő családtagja. Kiemelkedően magas a börtönbüntetés előfordulása mindkét csoportban: a gyermekotthonban élők egyharmadának és a nevelőszülőknél élők közel egyötödének van börtönviselt személy a vér szerinti családjában. A gyermekotthonban élők egynegyede számol be olyan vér szerinti vagy nevelő családtagról, aki sok nyugtatót vagy altatót szedett, és több mint egyötödének volt a környezetében olyan, aki pszichológushoz járt. Öngyilkossági kísérlet a gyermekotthonban élők szintén több mint egyötödének a környezetében előfordult. Mindkét elhelyezési formában élők környezetében a legritkábban előforduló probléma a kábítószer-fogyasztás és a befejezett öngyilkosság. Valamennyi vizsgált viselkedési forma és káros szokás sokkal gyakrabban fordul elő a gyermekotthonban élők, mint

a nevelőszülőknél élők vér szerinti családjában. E jelentős eltéréshez azonban feltehetően hozzájárul az is, hogy amint azt már korábban láttuk, a nevelőszülőknél élők nagy része semmilyen kapcsolatban nincs vér szerinti családjával, így feltehetően sokkal kevesebb ismerettel rendelkezik azt ott előforduló problémákról.

Összehasonlítva a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok adatait az ESPAD-minta adataival, megállapítható, hogy a legtöbb probléma a gyermekotthonban nevelkedő fiatalok családjában található. Ezekben a családokban az országos átlaghoz képest különösen magas a börtönbüntetés, az öngyilkossági kísérlet, a nyugtató- és altató szedés előfordulása. Ugyanakkor a sok alkoholt fogyasztó illetve a dohányzó családtagok előfordulása alig haladja meg az országos átlagot. A nevelőszülőknél élő fiatalok vér szerinti családjában egyedül a börtönbüntetés fordul elő az ESPAD-mintánál sokkal nagyobb arányban. Az összes többi probléma előfordulása sokkal ritkább, mint az átlag 16 évesek családjában. Különösen figyelemre méltó a vizsgált problémák rendkívül alacsony előfordulása a nevelőcsaládban.

3. A 16 évesek vér szerinti és nevelőcsaládjában előforduló problémák az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében (%)

4. Szabadidő, barátok

A megkérdezett fiatalok szabadidős programjai között legnagyobb arányban a számítógépen való játék szerepel. Mindkét gondozási formában, és a fiúknál egyaránt ez a legtöbbször említett program. A legalább heti rendszerességű számítógépes játék aránya is arra utal, hogy a megkérdezettek között ez az egyik legelterjedtebb szabadidő-eltöltési forma. Csak a lányoknál előzi meg ezt a gyakorisági adatok alapján a könyv olvasás és valamilyen más hobbi. A könyv olvasás egyébként a többi csoportban is a legtöbb említett időtöltés közé tartozik. Figyelemre méltó, hogy a nevelőszülőknél élők a többiekhez képest sokkal kisebb arányban említik a sportot szabadidős tevékenységeik között.

Hasonlóan jelentős különbség van a két elhelyezési forma között a barátokkal való időtöltés, a plázába járás és a pénznyerő automatával való játszás elterjedtségében. E szabadidő eltöltési módok gyakorlása a nevelőszülőknél élőket sokkal kevésbé jellemzi, mint a gyermekotthonban élőket. A 16 éves, gyermekvédelmi gondoskodásban élők adatait összehasonlítva a nem gyermekvédelmi gondoskodásban élők szabadidős szokásaival, adataink azt a benyomást keltik, mintha *a gyermekvédelmi gondoskodásban, és különösen nevelőszülőknél élő fiatalok az átlagnál gyakrabban töltenék idejüket „otthonülős” programokkal.* Ezt a benyomásunkat támasztja alá az otthonról/nevelőszülői lakástól távol töltött esték száma is.

5. Pszichoszociális állapot

A megkérdezett fiatalok pszichoszociális helyzetének mérésére a Weissman-féle depresszió-skálát, a Rosenberg-féle önértékelési skálát, valamint a Bjarnasson-féle anómia-skálát kérdeztük (Hibell és mtsai, 2000). Ezeken kívül alkalmaztunk még egy önkárosító magatartásokra vonatkozó kérdéssort is.

Az főkomponens-elemzéssel létrehozott „anómia-index” elhelyezési forma szerint szignifikáns különbséget mutat: *a gyermekotthonban élő fiatalokat sokkal határozottabb anómikus állapot - orientáció hiány és szabályelfogadás - jellemzi, mint a nevelőszülőknél élőket.*

A Rosemberg-féle önértékelési skála szinte minden iteme mentén szignifikáns különbségek jelentkeztek a nevelőszülőnél, illetve a gyermekotthonban élő fiatalok válaszainak eloszlásában. Amennyiben az önértékelési skála 10 itemét változóredukció céljából főkomponens-analízisnek vetjük alá, megragadhatóvá válik a két populáció közötti különbség. Két fő komponens mutatkozik meg a változók mögött, ezek közül a második - melyet a pozitív itemek elfogadása, és a negatív elemek elutasítása jelöl ki - az önmagával szembeni pozitív beállítódást fejezi ki, és egyben szignifikáns különbséget jelez a nevelőszülőnél és a gyermekotthonban élő populáció között, mégpedig a nevelőszülőknél élő fiatalok kedvezőbb önértékelése irányba mutatva.

A depresszióskála egyes kérdéseire kapott válaszok azt mutatják, hogy a megkérdezett fiatalok jelentős része a kérdezést megelőző héten megtapasztalta valamelyik depresszióra utaló tünetet. Legnagyobb arányban a szomorúságot és a lehangoltságot említik, legritkábban pedig a feladatok elvégzésének képtelenségét. A depresszióskála értéke a lányoknál, valamint a gyermekotthonokban élőknél valamelyest meghaladta az átlagot. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok adatait összehasonlítva az ESPAD-minta adataival, megállapíthatjuk, hogy *a gyermekotthonban élők körében*

a depresszióskála átlagértéke csupán csekély mértékben haladja meg a nem gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok megfelelő értékeit, a nevelőszülőknél élők pedig elmarad attól.

A megkérdezett fiatalok közel egyötöde gondolkodott már azon, hogy kárt tegyen magában. Ettől alig marad el azoknak az aránya, akik öngyilkossági kísérlet elkövetésén gondolkodtak. Minden nyolcadik fiatal ténylegesen is tett valamilyen kárt magában, és minden tizenkettedik megkérdezettnek volt már öngyilkossági kísérlete. Az öngyilkossági kísérlet fiúknál és lányoknál közel azonos arányban fordult elő. Az öngyilkossági kísérleten való gondolkodás és az önmagában való kártétel, ill. erről gondolkodás a lányoknál sokkal gyakrabban fordul elő. Elhelyezési formák szerint a gyermekotthonban élők között egyértelműen sokkal elterjedtebbek a vizsgált önkárosító magatartásformák, vagy az ezekről való gondolkodás. Így a gyermekotthonokban élők több mint egynegyede gondolkodott már azon, hogy öngyilkosságot kövessen el, és ennél is magasabb azoknak az aránya, akik valamilyen egyéb önkárosító magatartáson gondolkodtak. Ténylegesen a megkérdezett gyermekotthonban élő fiatalok egyötöde tett már kárt magában, és 13 % az öngyilkosságot megkíséreltek aránya.

6. Önkárosító magatartások előfordulása nemenként és elhelyezési forma szerint (%)

	fiú	lány	nevelő-szü lő	gyermek-o tthon	összes
Gondolkodott azon, hogy kárt tegyen magában	14,4	26,1	9,5	28,5	19,9
Gondolkodott öngyilkosság elkövetésén	12,8	23,1	5,8	26,9	17,6
Kárt tett magában	9,6	15,1	3,9	19,3	12,2
Öngyilkosságot kísérelt meg	7,5	8,5	2,4	12,7	8,0

Összehasonlítva az ESPAD-minta és a 16 éves, gyermekvédelmi gondoskodásban élők adatait, igen jelentős különbségeket figyelhetünk meg az önkárosítás és az öngyilkossági kísérlet gyakoriságában. *A gyermekotthonokban élők körében az öngyilkossági kísérlet előfordulása négyszer akkora, az önmagában való kártevés pedig két és félszer olyan gyakori, mint az ESPAD-mintában.* Az öngyilkossági kísérleten és kártevésen való gondolkodásban az ESPAD- és a gyermekotthoni minta között nincs jelentős különbség, bár mindkét esetben a gyermekotthonban élők között figyelhetjük meg a nagyobb gyakorisági adatokat. Különösen figyelemre méltó, hogy *a nevelőszülőknél nevelkedők körében az önkárosító magatartások és az erről való gondolkodás lényegesen ritkább, mint akár az ESPAD-mintában, akár a gyermekotthoni mintában.*

4. Önkárosítási formák előfordulása a 16 évesek körében az ESPAD mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében (%)

3. Drogfogyasztás

1. Drogokkal kapcsolatos ismeretek

A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek körében a leginkább ismert szerek a kokain, a heroin és a nyugtatók, ezeket a szereket közel háromnegyed részük ismeri. Kétharmad részük hallott már a marihuánáról/hasisról, illetve az altatókról. A partidrogok (amfetamin, ecstasy, LSD) esetében a szereket ismerők és nem ismerők aránya kiegyenlített. Az összes többi drog ismertségét illetően azok vannak kisebbségben, akik hallottak már az egyes drogokról.

A nevelőszülőnél elhelyezett gyermekek tájékozottsága – a legismertebb szerek: a nyugtatók, a kokain, és a heroin kivételével – szignifikánsan ($p < 0,05$) alatta marad a gyermekotthonban élő társaikénál (4. ábra).

A 2003-as ESPAD-vizsgálat 16 éves korosztályának adataival összehasonlítva a jelen kutatás 16 évesekre vonatkozó adatait, azt tapasztaljuk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok visszaélésre alkalmas szerekkel kapcsolatos tájékozottsága ugyan strukturálisan a korosztályukban jellemzőhöz hasonló, azonban jelentősen elmarad attól. Míg a 16 évesek között tízből több mint

kilencen ismerik a nyugtatókat, a marihuánát, a heroint, a kokaint, s nyolcan-kilencen a különböző partidrogokat, addig a gyermekvédelmi gondoskodásban élők között csak hatan-heten hallottak ezekről a szerekről. Ugyan a gyermekotthonban lakó fiatalok tájékozottsága nagyobb a nevelőszülőknél előkéhez képest, azonban az ő ismereteik sem érik el a 16 éves átlag középiskolását.

**5. Azoknak az aránya, akik „hallottak már az egyes drogokról”
(a kérdésre válaszolók százalékában)**

2. Drogfogyasztás elterjedtsége

3.2.1. Összesített prevalenciaértékek

A gyermekotthonban élő fiatalok 37,8%-a kipróbált már eddigi élete során valamilyen visszaélésre alkalmas, tiltott vagy legális szert. Többségük, a válaszolók közel egyharmada, (32,7%) biztosan drogfogyasztási céllal használt valamilyen tiltott drogot és/vagy inhalánst.

Orvosi rendelvény nélküli altató/nyugtatóhasználat, illetve gyógyszer és alkohol kombinált használatával – véletlenül, öngyógyítási vagy droghasználati céllal – minden ötödik intézetben élő gyermek próbálkozott, közülük azonban a túlnyomó többség – tízből nyolc fiatal – emellett biztosan droghasználati célú szerhasználat is próbálkozott már.

7. A különböző fogyasztói magatartások életprevalencia-értékei az egyes almintákban (%)

	Nevelőszülős minta	Gyermekotthoni minta
Biztosan droghasználati célú szerfogyasztás	2,9	32,7
Tiltott drog fogyasztás	2,0	28,3
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat teljes értéke	3,4	20,9
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat biztosan droghasználati célú szerfogyasztás nélkül	2,2	4,8
Tiltott vagy legális szerhasználat együttesen	5,2	37,8

A 2003-as ESPAD-vizsgálat 16 éves korosztályának adataival összehasonlítva a nevelőotthonban élő 16 évesek adatait, megállapíthatjuk, hogy a gyermekotthonban élő fiatalok érintettsége jóval meghaladja a magyarországi normálpopulációét. Míg a hazai 16 évesek között átlagosan minden hatodik (16,2%) próbálkozott eddigi élete során valamilyen tiltott droggal, addig a gyermekotthonban élő azonos korú fiatalok között a kipróbálók aránya 30,8%.

Magyarország a tiltott drogok elterjedtsége alapján 35 európai ország között a 24. helyen található, tehát a közepesnél alacsonyabb érintettségű országok közé tartozik. Az ESPAD országokban átlagosan a 16 éves diákok 22%-a fogyasztott már életében valamilyen tiltott drogot. A magyarországi gyermekotthonokban élő fiatalok drogérintettsége tehát nemzetközi normálpopulációs kontextusban is magasnak tekinthető. Ugyanakkor az is elmondható, hogy vannak olyan európai országok, ahol az átlag 16 évesek körében is magasabb azok aránya, akik valaha fogyasztottak valamilyen tiltott drogot, mint nálunk a gyermekotthonokban élő 16 évesek között. Az egyes országok között ugyanis jelentős különbségek találhatók e tekintetben. A Cseh Köztársaságban a diákok 44%-a fogyasztott már

valamilyen tiltott szert. Svájcban, Írországon, a Man-szigeten, illetve Franciaországban és az Egyesült Királyságban a diákok mintegy kétötöde használt már valamilyen tiltott drogot eddigi élete során.

6. A valamilyen tiltott drogot valaha kipróbáló diákok aránya az egyes országokban (%)

Szintén magas (26,4%) – a hazai normálpopulációs átalagnak (16,8%) másfélszerese – a gyermekotthonban élő fiatalok visszaélésszerű gyógyszerfogyasztási aránya. Ezen belül az orvosi rendelvény nélküli nyugtatófogyasztás életprevelencia-értéke a nevelőotthonban élő 16 évesek körében 12,6%. Magyarországon minden tizedik 16 éves diák használt már orvosi recept nélküli nyugtatót, mellyel hazánk az ötödik legérintettebb ország Európában.

6a. ábra A nyugtatókat orvosi rendelvény nélkül valaha kipróbáló 16 éves diákok aránya az egyes országokban (%)

Figyelemre méltó az intézetben élő fiatalok fokozott kitettsége az orvosi rendelvényre történő nyugtatófogyasztás terén is. Míg a normál populáció 6,6%-a fogyasztott valaha nyugtatót azért, mert az orvos javasolta neki, addig gyermekotthonban élők között ennek több mint két és félszerese (16,4%) az orvosi javaslatra nyugtatót fogyasztók aránya.

Az éves és havi prevalenciák vonatkozásában a fentiekhez hasonló megállapításokat tehetünk (9. táblázat).

8. A különböző fogyasztói magatartások rövidebb idejű prevalenciaértékei az egyes almintákban (%)

	Nevelőszülős minta	Gyermekotthoni minta
Éves prevalenciák		
Biztosan droghasználati célú szerfogyasztás	0,8	22,2
Tiltott drog fogyasztás	0,8	20,1
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat teljes értéke	1,5	13,5
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat biztosan droghasználati célú szerfogyasztás nélkül	1,0	2,8
Tiltott vagy legális szerhasználat együttesen	2,2	34,9
Havi prevalenciák		
Biztosan droghasználati célú szerfogyasztás	0,5	14,9
Tiltott drog fogyasztás	0,5	13,2
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat teljes értéke	0,5	8,3
Visszaélésszerű gyógyszerhasználat biztosan droghasználati célú szerfogyasztás nélkül	0,5	1,6
Tiltott vagy legális szerhasználat együttesen	2,2	22,4

A nevelőszülőnél élő gyermekek jóval alacsonyabb, mondhatni elenyésző arányban jeleztek valamilyen tiltott (8 fő) vagy legális (14 fő) szerhasználatot, nemcsak a gyermekotthonban élő társaikhoz képest, hanem az átlag 16 évesekhez képest is.

A nevelőszülővel élők almintájában kapott meglepően alacsony prevalenciaértékek mögötti okokat első megközelítésben – a populáció elérhetőségi sajátosságai miatt – ESPAD-standardtól eltérő, face to face adatfelvételi technika alkalmazásának a bevallási hajlandóságra gyakorolt kedvezőtlen hatásában kerestük. Ezért megvizsgáltuk a két almintát egymáshoz, illetve az ESPAD-vizsgálatokhoz viszonyított érvényességi és megbízhatósági paramétereit. Az elemzések nem támasztották alá azt a

hipotézisünket, hogy az okok elsődlegesen a nevelőszülővel élő gyermekekre vonatkozó adatokban jelenlévő mintavételen kívüli hibák nagyobb arányában keresendők. A nevelőszülő al minta paraméterei rendre kedvezőbbek voltak, és közelebb álltak a 2003 -as ESPAD-vizsgálat módszertani jellemzőihez, mint a – várt fogyasztási rátákhoz közelebb álló prevalenciaértékeket mutató – gyermekotthoni al mintáé.

A szocio-demográfiai, illetve pszichoszociális változók áttekintését követően hajlamosabbak vagyunk azt vélelmezni, hogy a nevelőszülőkkel élő gyermekeket körében mért alacsony prevalenciaértékekben ezen gyermekek – a normál populációhoz, illetve a gyermekotthonban élő fiatalokhoz viszonyított – sajátos – vélhetően részben az elhelyezési forma meghatározása során érvényesülő speciális szűrőmechanizmusok következtében kialakuló – társadalmi, szociális, pszichológiai háttére (is) szerepet játszik.

- A nevelőszülőkkel élő fiatalok jelenlegi – tehát őket az első droghasználat szempontjából leginkább rizikóknak tekinthető életkorban nevelő – családjában a normál populációhoz képest is elenyésző arányban fordulnak elő deviáns magatartások, s tudjuk, hogy a normálpopulációs vizsgálatok erős kapcsolatot mutatnak a családi devianciák – főként azok halmozódása – és a gyermek droghasználatnak való kitettsége között. A jelenlegi családjuk társadalmi helyzetét leképező – elsősorban általános iskolai, ill. szakmunkás végzettséggel rendelkező szülőket tartalmazó – családok gyermekei körében a normál populációban is alacsonyabb a droghasználat. A nevelőszülőkkel élő fiatalok kiemelkedően jó viszonyról számoltak be jelenlegi nevelőikkel, s a gyermek elégedettsége a szülővel való kapcsolatával a normál populációs vizsgálatokban megóvó erőként jelentkezik.
- Az ESPAD-vizsgálatok szerint a normál populációban a drogfogyasztók körében néhány szabadidős tevékenység szignifikánsan gyakoribb, mint nem drogfogyasztó társaiknál. Ilyenek a veszélykeresés indikátoraként alkalmazott motorozás, az eljárós társas aktivitások, illetve a pénznyerő automatákkal való játék. Ezek a magatartások nemcsak a gyermekotthoni mintához, de a normálpopulációs értékekhez képest is igen ritkák a nevelőszülőkkel élő fiatalok körében.
- A különböző vizsgált pszichoszociális változók közül az önkárosító magatartások, illetve a depresszív tünetek előfordulása általában magasabb a droghasználó diákok körében. A nevelőszülőkkel élő fiatalok körében ezek – a meglehetősen lárvált

skálákon mért, tehát a kedvező benyomás miatt tudatosan nehezebben torzítható – változók is megóvó irányba mutatnak.

3.2.2. A biztosan droghasználati céllal fogyasztott szerek struktúrája

A gyermekotthonban élők fogyasztási struktúrájában mindegyik szer megjelenik, mintegy piramisszerűen rendeződve. A legnagyobb (24,1%-os) rátát – más populációkhoz hasonlóan – a marihuána/hasis esetében kaptunk, ezt követik az inhalánsok (15,6%-kal), majd a különféle partidrogok (7-10%-os életprevalenciákkal). A többi szer esetében 4-5% körüli azoknak az aránya, akik használták már életükben.

7. A gyermekotthonban élő fiatalok biztosan droghasználati szerekre vonatkozó szerstruktúrája (szerenkénti életprevalencia-értékek)

A gyermekotthonban élő 16 évesek szerenkénti prevalencia-adatait összehasonlítva a 2003-as ESPAD-vizsgálat megfelelő korosztályával, ismét a nevelőintézeti fiatalok fokozott érintettsége mutatkozik meg, mind hazai viszonylatban, mind az ESPAD-országok átlagos érintettségi adataihoz képest.

A gyermekotthonban élő fiatalok szerhasználati struktúrája ugyan gyakorlatilag leképezi a hazai illetve az európai normálpopulációs szersorrendet, azonban a marihuána és más drogok közötti kisebb

különbség révén az adatok arra utalnak, hogy a gyermekotthonban lévő fiatalok drogfogyasztási szokásai veszélyesebb fogyasztói magatartást jelenítenek meg.

8. A tiltott drogok struktúrája a gyermekotthoni almintában és a 2003-as ESPAD-vizsgálatban (szerenkénti életprevalencia-értékek)

Az összehasonlító adatok forrása: Hibell és mtsai (2004: 379, 389)

A nevelőszülővel élők körében a vizsgált drogok többsége nem jelenik meg a fogyasztott szerek között. Mindössze a marihuána/hasis (1,9%), az inhalánsok (1%), illetve az ecstasy, a paron/lufi, valamint az LSD esetében (1% alatti) kaptunk fogyasztásbevallásokat.

3.3. Az első droghasználat jellemzői

A gyermekotthonban élő fiatalok körében az első droghasználatra leggyakrabban 12-15 éves kor között kerül sor, az eddigi életük során valamilyen drogot biztosan droghasználati céllal kipróbáló diákok 57,5%-a ebben az életkorban került először kapcsolatba valamilyen droggal. Ugyanakkor minden

negyedik droghasználó ennél fiatalabb korban használt először valamilyen tiltott szert vagy inhalánst, 11,2%-uk pedig 8 évesen, vagy annál korábban.

Mint korábban láthattuk, a nevelőszülőknél élő fiataloknál csak elenyésző számban találkoztunk fogyasztásbevallással, ennek megfelelően adataink maximum jelzésértékkel bírhatnak. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy nevelőszülőknél élő fiatalok esetében inkább 15 éves korban, vagy azt követően jelenik meg a droghasználat veszélye, bár 1-1 esettel találkoztunk 9 ill. 12 éves korban is.

9. Az első, biztosan droghasználati célú szerfogyasztás életkor szerinti időpontja, a valaha használók százalékában kifejezve (teljes minta)

A 2003-as ESPAD-vizsgálat eredményeivel összehasonlítva a 16 éves gyermekotthoni fiatalok droghasználatnak való kitettségét a különböző életkorokban, megállapíthatjuk, hogy a gyermekotthoni

fiatalok életében jóval korábban jelenik meg reális veszélyként a droghasználat. A 16 éves átlagpopulációban a drogok kipróbálása leggyakrabban 14-15 éves korban történik. Ennél korábbi életkor a nagyobb életprevalencia-értékeket mutató drogok esetében is alig fordul elő. Így a marihuána esetében a 14 éves kor előtt kipróbálók aránya 1,8 %, az alkohol és gyógyszer együttes fogyasztásánál 2,0 %, a nyugtatók esetében pedig 1,7 %. Ugyanakkor a nevelőintézeti 16 évesek háromötöde 14 éves kora előtt már túl volt az első drogokkal való próbálkozáson.

A valaha valamilyen drogot biztosan droghasználati céllal használó fiatalok minkét almintában elsősorban marihuánát/hasist használtak első alkalommal. A nevelőszülőknél élők körében emellett csak nyugtató, illetve valamilyen ismeretlen szer használata fordult elő. A gyermekotthonban élők körében a legnépszerűbb (a fogyasztók fele által említett) marihuána mellett jelentősebb arányban elfordulnak még az első használat során a legálisan elérhető visszaélésre alkalmas szerek, az inhalánsok és a nyugtatók, illetve a használók 3-4%-a ecstasyval kezdett. Az összes többi szer 1% körüli aránnyal szerepel a droghasználat kezdetén.

Az első adag droghoz való hozzájutás kiemelkedően legjellemzőbb módja – a más populációknál tapasztaltakhoz hasonlóan – a baráti társasággal való osztozás. Emellett viszonylag gyakran előfordul még az idősebb vagy (kisebb arányban) azonos korú barát révén – ingyen vagy pénzért - való hozzáférés. Korábbi vizsgálati tapasztalatokkal megegyezően, minden más mód, köztük az idegen által történő „bevetés” elenyésző arányú a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő fiatalok körében is.

3.4 A drogfogyasztás megtapasztalt következményei

Az eddigi ESPAD-vizsgálatok eredményeihez hasonlóan a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok is meglehetősen ritkán számolnak be bármilyen, a drogfogyasztásra visszavezethető problémáról.

3.5 A drogfogyasztók jellemzői

Tekintettel arra, hogy a nevelőszülővel élők körében mindössze 12 fő jelzett valamilyen biztosan droghasználati célú szerhasználatot, a drogfogyasztók jellemzőit csak a gyermekotthonban élő fiatalok körében vizsgáljuk.

3.5.1. A drogfogyasztók demográfiai jellemzői

A normálpopulációs vizsgálatokkal ellentétben, a gyermekotthonban élő fiúk és lányok drogérintettsége nem különbözik szignifikánsa ($p=0,244$). A fiúknak 34,1%-a, a lányoknak pedig 30,8%-a fogyasztott eddigi élete során valamilyen, biztosan csak droghasználati céllal fogyasztható szert.

Az életprevalencia-érték normál populációban jellemző életkori mintázata azonban a gyermekotthonban élők körében is megjelenik, az életkor előrehaladtával növekszik a drogokkal kapcsolatba került fiatalok aránya.

10. A biztosan droghasználati célú szerfogyasztás életprevalencia-értéke a különböző életkorú, gyermekotthonban élő fiatalok körében (%)

3.5.2. A drogfogyasztók iskolai, illetve gyermekotthoni élethez köthető jellemzői

A drogfogyasztási tapasztalattal rendelkező fiatalok előfordulása szignifikánsan ($p < 0,001$) különbözik az egyes iskolatípusokban. A normálpopulációs tapasztalatokkal ellentétben a középiskolába járókon belül az érettségít adó iskolatípusok esetében nem a megszokott megóvó erő jelentkezik, éppen ezekben az iskolatípusokban – különösen a szakközépiskolába járók körében – mutatkozik a gyermekotthonban élő tanulók között a legnagyobb érintettség. (Kiemelkedően magas az iskolai tanulmányokat jelenleg nem folytató gyermekotthoni fiatalok érintettsége, gyakorlatilag függetlenül attól, hogy jelenleg dolgoznak-e vagy sem.)

9. A biztosan droghasználati célú fogyasztás életprevalencia-értékei a jelenleg végzett iskola típusa szerint

	életprevalencia-érték
Általános iskola	26,0
Szakiskola	27,8
Szakközépiskola	50,0
Gimnázium	43,8

Nem tanul	66,7
-----------	------

A drogfogyasztás életkori mintázatának és a normálpopulációs tapasztalatoknak megfelelően a felsőbb évfolyamok felé haladva szignifikánsan növekszik a drogfogyasztás életprevalencia-értéke; különösen az alsós és felsős általános iskolás éveikben járók között van nagy különbség, illetve a középiskolás évek végén tartók esetében tapasztalható ismét egy jelentős érintettség növekedés ($p=0,013$).

11. A biztosan droghasználati célú fogyasztás életprevalencia-értékei az iskola főbb évfolyamcsoportjai szerint (%)

A drogfogyasztás – szintén a normálpopulációs tapasztalatoknak megfelelően – szignifikáns kapcsolatot mutat az iskolába járási hajlandóság, azaz a nem betegség miatti iskolai távolmaradások gyakoriságával ($p<0,001$). A rosszabb iskolába járási hajlandóság magasabb prevalencia-értékekkel jár együtt.

10. A biztosan droghasználati célú fogyasztás életprevalencia-értékeinek összefüggése azzal, hogy az elmúlt 30 napban hány teljes napot lógott az iskolából

kihagyott napok száma	életprevalencia érték
egyet sem	22,3
1 nap	30,9
2 nap	34,1
3-4 nap	38,1
5-6 nap	46,2
7 vagy több nap	65,0

Nemcsak az iskolából való lógás, de a gyermekotthontól való távollét is összefüggést mutat a droghasználattal. Akik bevallásuk szerint minden estét a gyermekotthonban töltenek, illetve akik az

elmúlt hónapban nem voltak egyetlen napot sem szökésben, azoknál az átlagosnál kisebb a drogfogyasztás életprevalencia-értéke.

12. A drogfogyasztás életprevalencia-értéke az engedély nélkül az intézettől távol töltött esték száma szerint

Ugyanakkor a vizsgált iskolai változók közül – az ESPAD 2003-as kutatásban tapasztalt negatív összefüggés ellenére – nem mutatott kapcsolatot a droghasználat előfordulása az objektív, illetve a szubjektív tanulási teljesítménnyel, valamint az évisméltlések számával (p minden esetben $> 0,05$).

3.5.3. A családi jellemzők és a drogfogyasztás kapcsolata a gyermekotthoni mintában

A családi jellemzők többségével nem mutat sem szignifikáns, sem tendencia jellegű kapcsolatot a gyermekotthonban élő kérdezettek drogfogyasztása. Így nem jelentkezett eltérés a drogfogyasztás életprevalencia-értékeiben a szerint, hogy a gyermek milyen nevelési helyzeteken ment keresztül eddigi élete során, hogy volt-e olyan periódus az életében – és ha igen, meddig tartott –, amikor vér szerinti szülei vagy nevelőszülők, illetve rokonok nevelték.

Nem mutat jellegzetes kapcsolatot a kérdezett droghasználata a vér szerinti család kulturális státusával sem, mindössze a maximum 8 általános végzettségű apa mutat tendenciájában ($p=0,057$) megóvó erőt, de az anya esetében semmilyen összefüggést nem találtunk.

Tendencia jellegű kapcsolat mutatkozik még a vér szerinti szülők lakhelyével: a fővárosban, illetve megyeszékhelyen élő szülők gyermekeinek érintettsége tendenciájában ($p=0,052$) nagyobb, mint a kisebb településekről származóké.

A vér szerinti családdal való kapcsolat minőségére utaló válaszok – a testvérrel való kapcsolat kivételével, ahol a drogot nem fogyasztók esetében szubjektíve kedvezőbbre értékelt kapcsolat jelentkezett ($p=0,015$) – szintén nem mutatnak összefüggést a kérdezett drogfogyasztásával ($p>0,1$), ellenben az intézeti társakkal, nevelőkkel való kapcsolat milyensége igen. A droghasználók kevésbé elégedettek a nevelőkkel, intézeti társaikkal való kapcsolatukkal, mint azok, akik még nem használtak drogot.

Egyes szenvedély- és/vagy deviáns magatartások családi háttérben való előfordulása esetén az átlagoshoz képest nagyobb drogérrintettség mutatkozott a gyermekek körében, de itt is többnyire a nevelőcsaládban előforduló normasértések esetében jelentkezett kapcsolat.

11. A droghasználat elterjedése a vér szerinti és/vagy nevelőcsaládban előforduló szenvedélymagatartások ill. devianciák szerint (az átlagosnál nagyobb életprevalencia-értékek kiemelésével)

Magatartás	Előfordul-e a családban			p
	Vér szerinti családban	Nevelő családba n	mindkettőbe n	
Dohányzás	32,9	45,6	40,0	0,023
Rendszeres, nagy mennyiségű alkoholfogyasztás		Nincs szignifikáns kapcsolat		
Öngyilkossági kísérlet	46,3	42,8	100,0	0,019
Öngyilkosság		Nincs szignifikáns kapcsolat		
Börtön		Nincs szignifikáns kapcsolat		
Nyugtatófogyasztás	32,1	57,1	66,7	0,068
Kábítószer-használat	57,4	58,3	Nincs eset	<0,001

3.5.4. Szabadidő-eltöltés és a baráti kapcsolatok összefüggése a droghasználattal

A drogfogyasztók körében néhány szabadidős tevékenység szignifikánsan gyakoribb, mint nem fogyasztó társaiknál. Ilyenek – az ESPAD-vizsgálattal összhangban – a veszélykeresés indikátoraként alkalmazott motorozás, az „eljárós” társas aktivitások, a pénznyerő automatákkal való játék (mindegyik esetben $p<0,001$). Az átlagosnál szignifikánsan ($p=0,02$) alacsonyabb droghasználatot rendszeres –

legalább heti gyakoriságú – olvasók között találtunk. A többi szabadidős változóval nem mutatkozott szignifikáns kapcsolat.

13. A drogfogyasztás életprevalencia-értéke a különböző szabadidős tevékenységeket bizonyos gyakorisággal végzők között (%)

Az intézethez fűződő viszony egyik indikátoraként már említésre került a „házon (intézetben) kívül töltött esték” számának összefüggése a drogfogyasztással, az, hogy akik bevallásuk szerint minden estét a gyermekotthonban töltenek, azoknál az átlagosnál kisebb a drogfogyasztás életprevalencia-értéke.

Mint azt korábban szintén leírtuk, az intézeti társakkal való kapcsolat milyensége szignifikánsan, az egyéb barátokkal való kapcsolat pedig tendencia jelleggel ($p=0,077$) összefügg a drogérintettségével. A droghasználók kevésbé elégedettek társaikkal való kapcsolatukkal, mint azok, akik még nem használtak drogokat.

A baráti környezet drogfogyasztása, illetve a környezetben a droghasználat előfordulása szintén szignifikáns kapcsolatot mutat a kérdezett drogérintettségével (mindegyik esetben $p<0,001$). Az összefüggés bármilyen tiltott vagy legálisan hozzáférhető drog környezetben való előfordulása esetében fennáll.

14. A kérdezettek életprevalencia-értékei a barátok szerhasználatának tükrében (%)

3.5.5. Pszichoszociális jellemzők és a drogfogyasztás

A különböző vizsgált pszichoszociális változók közül – az ESPAD-vizsgálatokban tapasztaltakkal összhangban – az önkárosító magatartások, a depresszív tünetek előfordulása, illetve a szabályszegés elfogadása szignifikánsan magasabb a droghasználó diákok körében. Ugyanakkor sem az önértékelés átlagértéke, sem az önmagával való pozitív beállítódás faktorértéke nem tér el szignifikánsan a drogérintettek körében.

15. Az önkárosító gondolatok illetve magatartások előfordulása esetén kapott életprevalencia-értékek

(minden esetben $p < 0,001$)

A depressziós tünetegyüttes átlagpontértéke a drogot még soha nem fogyasztó gyermekotthonban élő gyermekek körében 1,8, a drogot valaha kipróbáltak esetében pedig 2,13 ($p < 0,001$).

Az anómia-skála itemei közül egyedül a „minden szabályt megszeghetsz...” állítással való egyetértés mutat összefüggést a drogfogyasztással. Az orientációhiánnyal kapcsolatos itemek – a korábbi normálpopulációs vizsgálatokkal összhangban – nem jellemzők a droghasználókra.

3.6. A droghasználók társadalmi-demográfiai, pszichoszociális jellemzőinek összegzése

A háttérváltozók elemzése során a szabadidő-eltöltéssel, a baráti viszonyokkal/hatásokkal, továbbá a kérdezett pszichoszociális jellemzőivel kapcsolatos dimenziók mentén a normálpopulációs vizsgálatokban is megjelenő irányú, szignifikáns kapcsolatot mutatott a biztosan droghasználati célú szerfogyasztás:

- A drogfogyasztók körében néhány szabadidős tevékenység szignifikánsan gyakoribb, mint nem fogyasztó társaiknál. Ilyenek a veszélykereső magatartások, az „eljárós” társas aktivitások, illetve a szerencse játékok.
- Az intézeti társakkal, illetve egyéb barátokkal való kapcsolat tendencia jelleggel összefügg a drogérintettséggel. A droghasználók kevésbé elégedettebbek társaikkal való kapcsolatukkal, mint azok, akik még nem használtak drogokat. A baráti környezet befolyásoló hatásának másik jellemzője az, hogy a droghasználatuk szignifikáns kapcsolatot mutat a kérdezett drogérintettségével.
- A különböző vizsgált pszichoszociális változók közül az önkárosító magatartások, a depresszív tünetek előfordulása, illetve a szabályszegéssel való egyetértés aránya magasabb a droghasználók fiatalok körében. Ugyanakkor a valaha fogyasztók önértékelése nem tér el az átlagtól.

A drogfogyasztás iskolatípus szerinti mintázata eltér a megszokottól, nem jelentkezik az érettségit adó képzési formák megóvó ereje. Az iskolai tanulási teljesítmény sem mutat kapcsolatot a droghasználattal a gyermekotthonban élő diákok körében.

A családi jellemzők többségével nem mutat sem szignifikáns, sem tendencia jellegű kapcsolatot a gyermekotthonban élő kérdezettek drogfogyasztása. Így nem jelentkezett eltérés a drogfogyasztás életprevalencia-értékeiben a szerint hogy:

- A megkérdezett milyen nevelési helyzeteken ment keresztül eddigi élete során, hogy volt-e olyan periódus az életében, és ha igen, meddig tartott, amikor a vér szerinti szülei vagy nevelőszülők, illetve rokonok nevelték.
- Nem mutat jellegzetes kapcsolatot a kérdezett droghasználata a vér szerinti család kulturális státusával.
- Nincs összefüggésben a droghasználat a szülőkkel való kapcsolat minőségével.
- A szokásosnál kisebb mértékben jelentkezik a családi devianciák hatása.

4. Alkoholfogyasztás

4.1. Az alkoholfogyasztás elterjedtsége

4.1.1. Mennyiség és gyakoriság

A megkérdezett, gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok 56,4 %-a fogyasztott már életében valamilyen alkoholtartalmú italt. A fiatalok közel fele az előző évben, és több mint egynegyede az előző

hónapban fogyasztott alkoholt. A nagyobb gyakoriságú (havi hat vagy többszöri) alkoholfogyasztás az összes megkérdezett 8,6 %-ára volt jellemző. A fiúk és a lányok közötti különbségek csak a nagyobb gyakoriságra utaló mutatók esetében jelentősek, így a havi rendszerességű fogyasztás, és a havi hat vagy több alkalommal történő fogyasztás a fiúknál sokkal gyakoribb. Az elhelyezési forma szerint igen jelentős különbségeket figyelhetünk meg. A nevelőszülőknél élőkhez viszonyítva a nevelőotthonban élők között az alkoholfogyasztás éves prevalenciaértéke több mint kétszeres, a havi prevalenciaérték pedig több mint háromszoros.

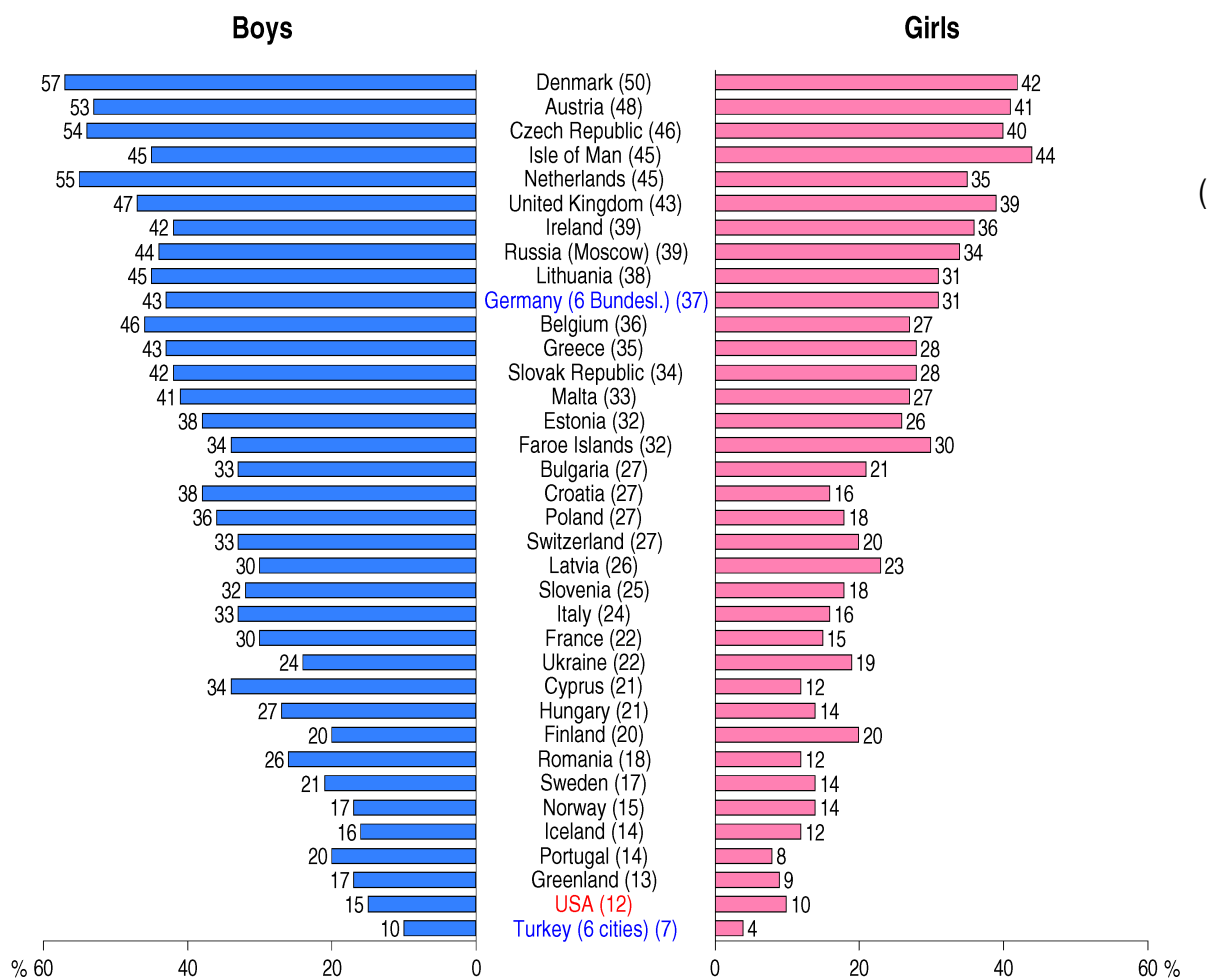
12. Az alkoholfogyasztás főbb prevalenciaértékei nemeként és elhelyezési forma szerint

	Fiú	lány	nevelőszülő	gyermek- otthon	összes
életprevalencia	56,0	56,7	40,2	68,6	56,4
Éves prevalencia	46,5	42,5	26,1	59,1	44,6
Havi prevalencia	31,8	27,7	12,8	43,6	29,8
Havi 6 vagy több alkalom	10,5	6,6	1,0	14,7	8,6

Összehasonlítva a gyermekvédelmi gondoskodásban élő 16 évesek adatait a 2003. évi ESPAD-vizsgálat adataival, megállapíthatjuk, hogy az alkoholfogyasztás legtöbb prevalenciaértéke a nem gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiataloknál magasabb, mint akár a gyermekotthonban, akár a nevelőszülőknél élő fiataloknál. Csupán a havi nagyobb gyakoriságú alkoholfogyasztás fordul elő gyakrabban a gyermekotthonban élők között.

16. Az alkoholfogyasztás főbb prevalenciaértékei a 16 évesek körében az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében

A 16 éves magyar fiatalokra vonatkozó adatokat összehasonlítva a 2003. évi ESPAD kutatásban részt vett többi európai ország adataival megállapíthatjuk, hogy a rendszeresebb fogyasztást kifejező „40 vagy többszöri fogyasztás” mutatója alapján a magyar fiatalok körében az alkoholfogyasztás kevésbé elterjedt mint Európa számos más országában.



Hibell et al 2004:135)

Az alkoholfogyasztás mennyiségi mutatói is arra utalnak, hogy a magyar fiatalok ebben a korban még nem tartoznak Európa nagy alkoholfogyasztói közé.

A havi prevalenciaértékek alapján a hazai ESPAD-mintában megkérdezett 16 évesek legnagyobb arányban töménytet isznak, ezt követi a bor, majd pedig a sör. Ezzel ellentétben, mindkét gyermekvédelmi gondoskodási formában a legelterjedtebb a sör fogyasztása, a gyermekotthonban élőknél ezt követi a tömény, majd pedig a bor. A nevelőszülőknél élők körében a bor és a tömény ital havi prevalenciája azonos a 16 éveseknél.

A fogyasztott alkohol mennyiségére a kérdezést megelőző utolsó fogyasztási alkalom adatai adnak információt. Ennek alapján egyrészt megállapíthatjuk, hogy a fiúk 50 %-kal több italt ittak, mint a lányok (fiúk átlagosan 36,3 ml-t, lányok 24,9 ml-t, tiszta szeszből számolva), másrészt a gyermekotthonban

élők négy és félszer akkora mennyiségű italt fogyasztottak, mint a nevelőszülőknél élők (gyermekotthonban 47,1 ml, nevelőszülőknél 10,1 ml).

A 16 évesekre vonatkozó ESPAD-adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a *gyermekotthonban élő és az országos mintába került fiatalok nagyjából azonos mennyiségű alkoholt fogyasztottak. A nevelőszülőknél élők mind az ESPAD-mintához, mind pedig a nevelőotthoni mintához képest lényegesen kevesebb alkoholt fogyasztottak.*

- 18. Az utolsó alkalommal fogyasztott alkohol mennyisége tiszta szeszben (ml) a 16 évesek körében az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél és a nevelőotthonban élők körében**

4.1.2. Problémás alkoholfogyasztás

A megkérdezett fiatalok több mint egyharmada volt legalább egyszer részeg eddigi életében. Több mint egynegyed részük volt részeg a megelőző évben, és 17,8 % az előző hónapban lerészegedők aránya. Nem elenyésző azoknak az aránya sem, akik legalább hat alkalommal, azaz több mint heti rendszerességgel voltak részegek a kérdezést megelőző hónapba. A nagyívás előző havi prevalenciája 22,4 % volt.

13. A lerészegedés és nagyívás főbb prevalenciaértékei nemenként és elhelyezési forma szerint

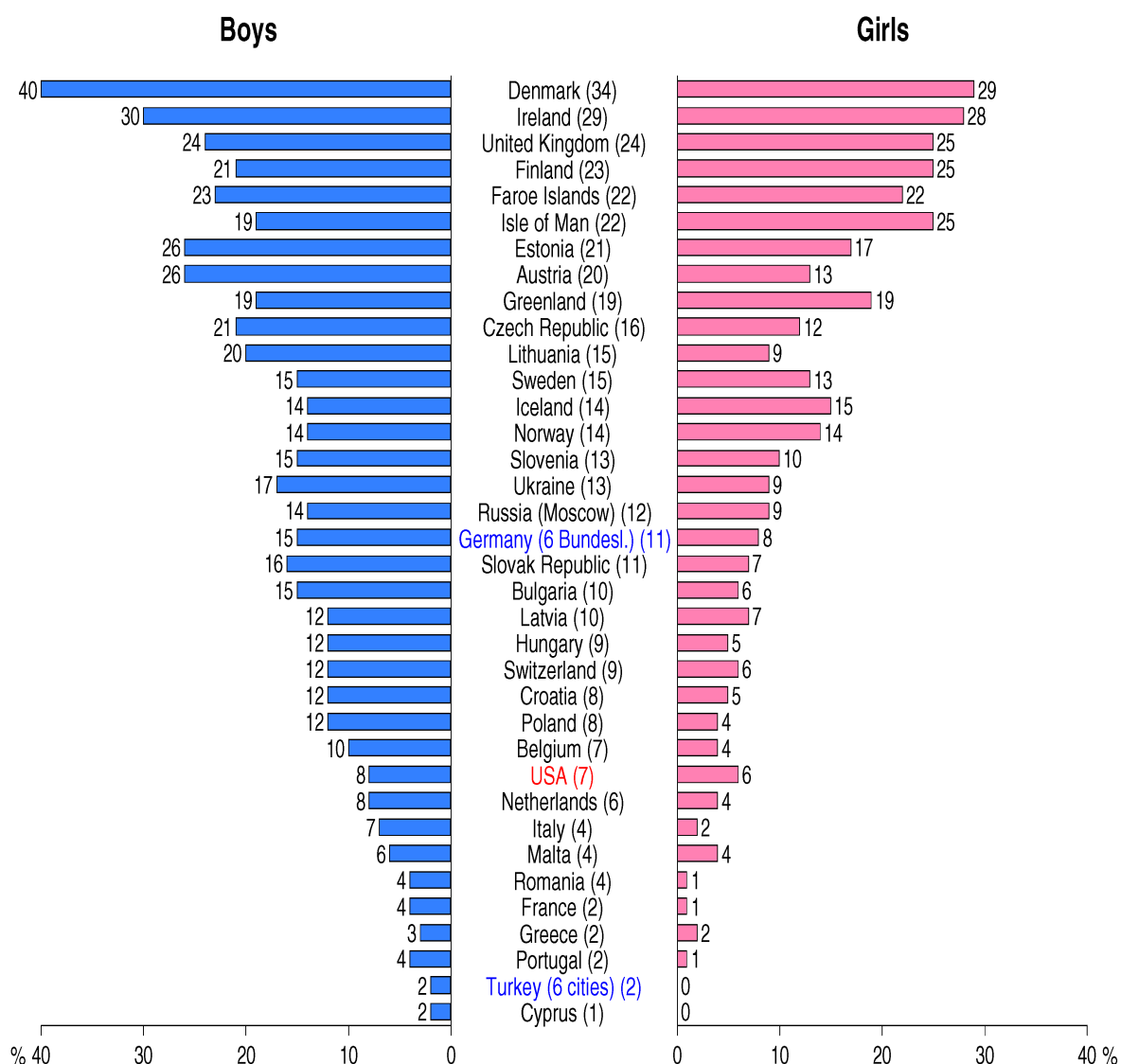
	Fiú	lány	nevelőszülő	gyermekotthon	összes
lerészegedés					
életprevalencia	38,8	40,6	16,9	57,2	39,6
Éves prevalencia	27,7	27,9	9,7	41,7	27,8
Havi prevalencia	18,5	17,0	3,6	29,1	17,8
Havi 6 vagy több alkalommal	4,4	2,3	0,0	5,4	3,9
nagyívás					
Havi prevalencia	23,5	21,1	7,1	33,8	22,4

Eltérően a középiskolás vizsgálatok során tapasztaltaktól, ahol valamennyi évben a fiúk között szignifikánsan gyakoribb volt az alkoholfogyasztás szélsőségesebb formáit kifejező lerészegedés és nagyívás, addig a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok körében azt tapasztaljuk, hogy a nagyívás és a lerészegedés legtöbb mutatója nem mutat jelentős különbséget a két nem között. Ugyanakkor meghatározó különbségeket találunk a nevelőszülőnél és a gyermekotthonokban élő fiatalok között. A gyermekotthonban élő fiatalok körében a lerészegedés életprevalencia-értéke háromszorosa, az éves prevalenciaérték több mint négyszerese, a havi prevalenciaérték pedig nyolcszorosa a nevelőszülőknél élő fiataloknál mért értékeknek.

A gyermekvédelmi gondoskodásban élő 16 éves fiatalok adatait összehasonlítva az országos 16 éves minta adataival azt tapasztaljuk, hogy a nevelőotthonokban élő fiatalok körében a lerészegedés és a nagyívás mutatói jelentős mértékben meghaladják a „normál” 16 éves korosztályra vonatkozó mutatókat. Ugyanakkor *a nevelőszülőknél élő fiatalok lerészegedésre vonatkozó adatai nemcsak a nevelőotthonokban élő társaikéhoz képest igen alacsonyak, hanem az országos átlaghoz képest is sokkal ritkább körökben az alkoholfogyasztás szélsőségesebb formáinak az előfordulása.*

19. A lerészegedés és nagyivás főbb prevalenciaértékei a 16 évesek körében az ESPAD-mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében

A lerészegedés és a nagyivás európai adatai – a fogyasztás gyakoriságához és mennyiségéhez hasonlóan – szintén arra utalnak, hogy a magyar fiatalok körében az alkoholfogyasztás szélsőségesebb formái kevésbé elterjedtek, mint Európa sok más országában.



(Hibell et al. 2004: 153)

4.1.3. Az alkoholfogyasztás elterjedtségével kapcsolatos eredmények összegzése

Az alkoholfogyasztás prevalenciaértékei arra utalnak, hogy a gyermekotthonban élő fiatalok sokkal nagyobb gyakorisággal fogyasztanak alkoholt, mint nevelőszülőknél élő társaik. Fiúk és lányok főbb prevalenciaértékeiben jelentős különbség nincs, csupán a havi, és ennél nagyobb gyakoriságú fogyasztás fordul elő nagyobb arányban a fiúknál, mint a lányoknál. A 16 évesekre vonatkozó adatokat összehasonlítva a 2003. évi ESPAD-vizsgálat megfelelő adataival, figyelemre méltó különbségnek tartjuk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás mindkét formájában nevelkedő fiatalokra ritkább alkoholfogyasztás jellemző, mint a nem gyermekvédelmi gondoskodásban élőkre. Eltérést találunk a gyermekvédelmi gondoskodásban élők és az „átlag” 16 évesek italfajtánkénti preferenciáiban is. Míg az

„átlag” középiskolás korosztálynál a mennyiségi és gyakorisági adatok is a tömény fogyasztás dominanciájára utalnak, amit a lányoknál a bor és a sör, a fiúknál pedig a sör és a bor követ, addig mindkét gyermekvédelmi gondoskodási formában a mennyiségi és gyakorisági adatok alapján is a sörfogyasztás dominálja a fiatalok alkoholfogyasztását. Hasonlóan az „átlag” középiskolás népességhez, a gyermekvédelmi gondoskodásban élők körében is megjelenik már az alacsony fogyasztása, de szintén az átlaghoz hasonlóan, az italajták között az utolsó helyet foglalja el gyakoriság és mennyiség alapján egyaránt.

Az utolsó alkalommal elfogyasztott alkohol mennyisége alapján azt valószínűsíthetjük, hogy a gyermekotthonban élő fiatalok az országos átlaghoz hasonló mennyiségű alkoholt fogyasztanak, a nevelőszülőknél élők azonban ennél sokkal kevesebbet.

A megkérdezett gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok több mint egyharmada volt már részeg életében. A lerészegedés és nagyivás prevalenciaértékei a gyermekotthonban élőkénél sokkal nagyobbak, mint a nevelőszülőknél élőkénél. Azaz, *a gyermekotthonban élőkre sokkal jellemzőbbek az alkoholfogyasztás szélsőségesebb formái, mint a nevelőszülőknél élőkre.* Figyelemre méltónak tekintjük, hogy bár a gyermekotthonban élők alkoholfogyasztása mennyiségben és gyakoriságban is elmarad a „normál” 16 éves népesség fogyasztásától, addig a lerészegedés és a nagyivás mutatói meghaladják az átlag populációra jellemző mutatókat. Azaz *a gyermekotthonban élő fiatalok, bár ritkábban isznak, és kisebb mennyiséget, a lerészegedés mégis gyakoribb náluk. A nevelőszülőknél élők között az alkoholfogyasztás többi mutatójához hasonlóan a szélsőséges ivásra utaló mutatók is messze elmaradnak mind a gyermekotthoni, mind pedig az ESPAD minta adataitól.*

2. Az alkoholfogyasztók jellemzői

Eddigi elemzéseinkből egyértelműen kiderül, hogy a nevelőszülőknél élő fiatalok alkoholfogyasztása sokkal mérsékeltebb: ritkábban és kisebb mennyiséget isznak, és kevésbé jellemző rájuk a szélsőségesebb fogyasztást kifejező nagyivás és lerészegedés, mint gyermekotthonban élő társaikra. Ezért a továbbiakban az alkoholfogyasztásra ható tényezőket a két csoportban külön elemezzük, az összehasonlíthatóság megőrzésére azonban csak azokat a változókat vizsgáljuk, amelyek mindkét mintában értelmezhető nagyságú prevalenciaértékeket mutatnak. Ezen kívül az alkoholváltozók könnyebb kezeléséhez gondozási formánként külön-külön főkomponens-elemzést végeztünk.

A nevelőszülőknél élő fiatalok esetében a kapott főkomponens azt tükrözi, hogy az ő alkoholfogyasztásuk elsősorban a fogyasztás előfordulásával, gyakoriságával írható le; a fogyasztás

mennyiségére, valamint a nagyivásra vonatkozó adatok nem befolyásolták jelentősen a főkomponens alakulását, és a lerészegedésnek is csak a hosszabb távú (egész életre, illetve az előző évre vonatkozó) gyakorisága kapott szerepet a végső faktorban. A gyermekotthonban élő fiatalok alkoholfogyasztásának már fontos jellemzői az elfogyasztott mennyiség, a tömény szesz fogyasztása és a nagyivás.

A megkérdezett, gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalokra vonatkozóan egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az országos adatokhoz hasonlóan az életkor előrehaladtával az alkoholfogyasztás legtöbb mutatója nő.

A jelenlegi iskola típusa – részben az életkorral összefüggésben – szintén szignifikáns kapcsolatot mutat az alkoholfogyasztás mutatóival. Az általános iskolában tanulók között a legkisebb mértékű a fogyasztás. Míg a nevelőszülőknél élők között a szakközépiskolákban tanulóknál, addig a gyermekotthonban élőkénél a szakiskolákban tanulóknál átlag alatti a fogyasztás. Az iskolai életminőségi mutatói közül csupán a hiányzások előfordulása, illetve gyakorisága mutat egyértelmű összefüggést az alkoholfogyasztással, mégpedig oly módon, hogy a különböző okokból gyakrabban hiányzókat nagyobb mennyiségű és gyakoriságú alkoholfogyasztás jellemez. A nevelőszülőknél élők között a legnagyobb gyakorisági adatokat a gimnáziumban tanulóknál, valamint a sehol nem tanulóknál találjuk. Míg azonban a gimnazisták között a magas gyakorisági érték alacsony mennyiséggel és a részegség kisebb prevalenciájával jár együtt, addig a nem tanulóknál a mennyiség és a részegség prevalenciája is magas. A középfokú intézményben tanulók közül a szakközépiskolásokat jellemzi a legmérsékeltőbb alkoholfogyasztás.

Egyik legfontosabb különbségnek a gyermekvédelmi gondoskodásban élő és a nem gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok között az alkoholfogyasztás szempontjából a család hatásának különbözőségét tartjuk. Eddig valamennyi ESPAD-vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a fiatalok alkoholfogyasztási szokásaiban meghatározó a család (Elekes és Paksi 1996, 2000a, 2004). A szülők iskolai végzettsége, a család szerkezete, a szülőkhöz való viszony egyaránt jelentős mértékben befolyásolja a fiatalok fogyasztási szokásainak alakulását. A szülők fogyasztása befolyással van oly módon is, hogy azok, akik otthon, a szüleik társaságában kezdenek el alkoholt fogyasztani, nagyobb valószínűséggel megtanulják az alkoholfogyasztás mérsékelt, társasági formáit, mint azok, akik ezt baráti körben teszik. Gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok között végzett kutatásunk eredményei arra utalnak, hogy sem a vér szerinti, sem pedig a nevelőcsalád egyetlen jellemzőjének sincs meghatározó hatása a fiatalok alkoholfogyasztására. A vér szerinti családdal a fiataloknak mindkét gondozási formában kevés kapcsolatuk van, a nevelőcsaládban pedig igen ritka bármilyen

káros fogyasztási szokás. Ezért a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok fogyasztási szokásait nem a család, hanem a baráti kapcsolatok alakítják. A szabadidő-eltöltés formája, a barátok fogyasztása meghatározó mind a nevelőszülőknél élők, mind pedig a gyermekotthonban élők fogyasztásában. Ugyanakkor, eltérően más fiatalok között végzett vizsgálataink eredményeitől, az idősebb testvérek fogyasztási szokásai kevésbé meghatározóak a megkérdezettek fogyasztásának alakulásában.

A pszichoszociális állapot vizsgált mutatói többségükben szintén szignifikáns kapcsolatot mutatnak a fiatalok fogyasztási szokásaival. Míg az anómia hiánya csak a nevelőszülőknél élő fiatalok alkoholfogyasztására hat mérséklően, addig a depresszió mindkét gondozási formában a nagyobb mértékű alkoholfogyasztást valószínűsíti. Valamennyi önkárosító magatartás előfordulása nagyobb mértékű alkoholfogyasztással jár együtt mindkét gondozási formában.

21. Az alkoholfaktor értéke az egyes önkárosító magatartásformák előfordulása szerint a nevelőszülőknél élők körében

22. Az alkoholfaktor értéke az egyes önkárosító magatartásformák előfordulása szerint a gyermekotthonban élők körében

5 . Dohány- zás

5.1. A dohány- zás elterje- dtsége

A

gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok 61,7 %-a legalább egyszer kipróbálta már a dohányzást. A fiúk és a lányok közötti különbség ebből a szempontból nem jelentős (60,5 %, illetve 63,2 %). Ugyanakkor a gondoskodási forma szerint megállapíthatjuk, hogy míg a *gyermekotthonban élők több mint háromnegyede (76,1%) dohányzott már élete során, addig a nevelőszülővel élők körében az életprevalencia-érték csupán 42,1%.*

14. Az előző hónapban dohányzók aránya nemeként és elhelyezési forma szerint

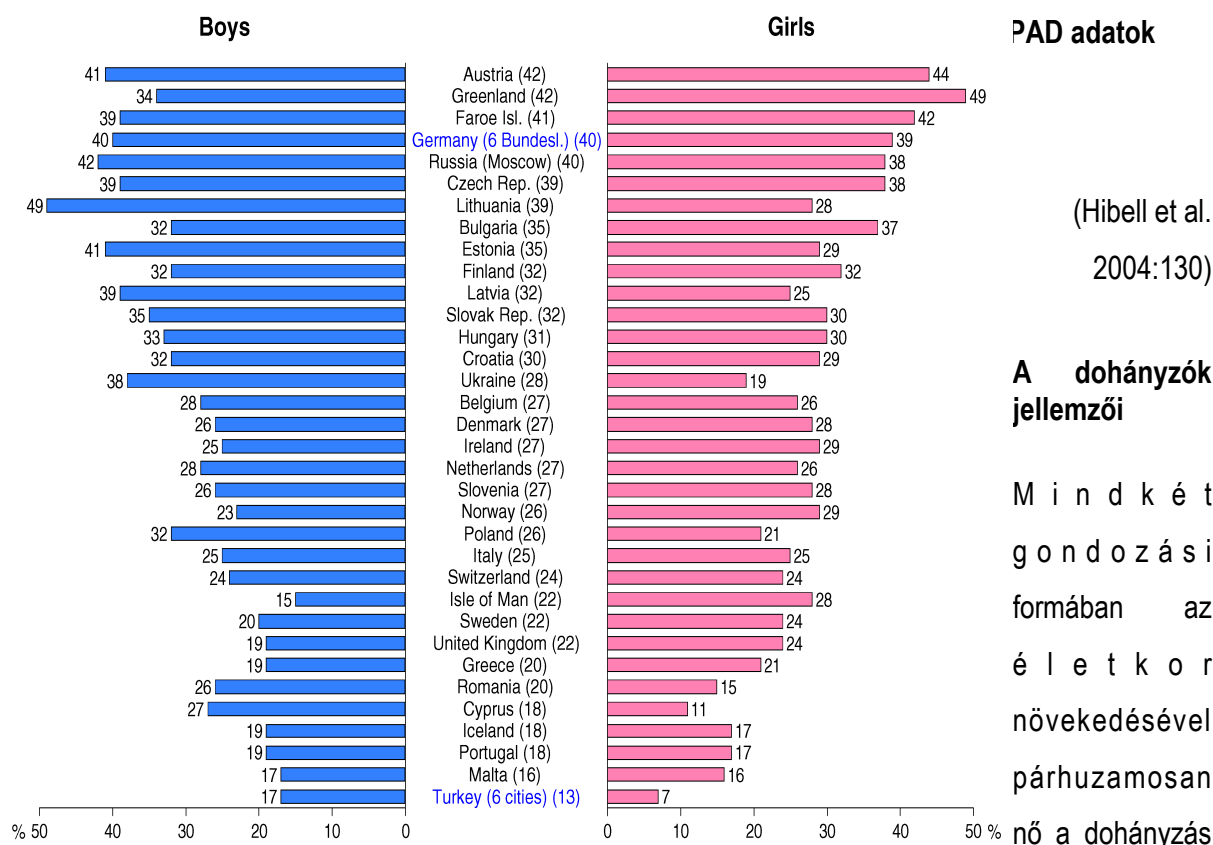
	fiú	lány	nevelőszülő	gyermek- otthon	Összes
Dohányzott az előző hónapban	40,5	42,4	17,5	59,3	41,6
Napi rendszerességgel dohányzott	32,9	36,5	11,9	51,5	34,8
Napi 10 szálnál több cigarettát szívott	15,5	14,8	3,2	23,8	15,1

A megkérdezett fiatalok 41 %-a dohányzott a kérdezést megelőző hónapban, és több mint egyharmaduk napi rendszerességgel dohányzik. Nem csekély a napi legalább fél doboz cigarettát elszívók aránya sem. A lányok és a fiúk között a különbség nem jelentős, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az előző havi prevalenciaérték és a napi rendszerességgel dohányzók aránya is magasabb a lányok között. A két elhelyezési forma nagyon határozott különbséget mutat, a dohányzás valamennyi prevalenciaértéke többszöröse a nevelőotthonban élők, mint a nevelőszülőknél élők között.

Összehasonlítva a 2003. évi ESPAD-vizsgálat 16 éves korosztályának adatait a gyermekvédelmi gondoskodásban élő 16 éves fiatalok havi dohányzására vonatkozó adatokkal, megállapíthatjuk, hogy *a nevelőszülőknél élő megkérdezettek dohányzási szokásai teljesen megegyeznek a megfelelő országos adatokkal.* Azaz a nevelőszülőknél élő fiatalok körében a havi vagy napi rendszerességű dohányzás ugyanolyan gyakori, mint az azonos korú többi fiatalnál. Ugyanakkor *a gyermekotthonokban élő fiataloknál az előző hónapban dohányzók aránya is jelentősen meghaladja a másik két mintában mért arányokat, a napi rendszerességgel dohányzók aránya pedig kétszerese az ESPAD-mintában vagy a nevelőszülőknél nevelkedők körében mért arányoknak.*

23. A havi és napi dohányzás gyakorisága a 16 évesek körében az ESPAD mintában, a nevelőszülőknél és a gyermekotthonban nevelkedők körében

A magyar fiatalok körében a dohányzás európai összehasonlításban is elterjedtebb, mint sok más országban élő kortársaiknál. A dohányzás legtöbb vizsgált mutatója alapján Magyarország az európai átlag fölött helyezkedik el az ESPAD-eredmények alapján.



(Hibell et al.
2004:130)

A dohányzók jellemzői

Mindkét gondozási formában az életkor növekedésével párhuzamosan nő a dohányzás

havi prevalenciaértéke, és az életévek számának gyarapodásával párhuzamosan jelentősen nő a napi hat vagy több cigarettát elszívók aránya. Azaz, akik egy-egy korcsoportban elkezdenek dohányozni, azok rövid időn belül napi rendszerességgel és nagyobb mennyiséget szívnak. Így a gyermekotthonban élő 15-16 éveseknek is már közel a fele, 17 év felett pedig 58 %-a elszív naponta 6 vagy több cigarettát.

A jelenlegi iskola típusa szerint legritkább a dohányzás az általános iskolában tanulók között, ugyanakkor a gyermekotthonban élő általános iskolás gyermekek körében sokkal elterjedtebb a dohányzás, mint nevelőszülőknél élő társaiknál. Legelterjedtebb a dohányzás a nevelőszülőknél élők esetében a szakiskolában, a gyermekotthonban élők között pedig a szakközépiskolában tanulóknál. Az iskolai élet szubjektív mutatói szintén határozott kapcsolatot mutatnak a dohányzás gyakoriságával. Mindkét csoportban azok értékelték legjobbra iskolai teljesítményüket, akik nem dohányoztak az előző hónapban. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy nem a legtöbbet dohányzók önértékelése a legrosszabb, hanem az alkalmanként dohányzóké. A dohányzás a legtöbb családra – legyen a vér szerinti, vagy nevelőcsalád – vonatkozó változóval nem mutat szignifikáns kapcsolatot. Azaz sem a különböző személyekkel való kapcsolattartás, sem a szülők vagy nevelőszülők iskolai végzettsége, és többségében a nevelő- vagy vér szerinti családban előforduló káros szokások és devianciák sincsenek hatással a fiatalok jelenlegi dohányzási szokásaira. Szignifikáns kapcsolatot a dohányzással a

nevelőszülőknél élők esetében a nevelőanyához fűződő viszonnal való elégedettség, a gyermekotthonban élőkénél pedig a nevelőhöz és az otthonbeli társakhoz fűződő viszonnal való elégedettség mutat: valamennyi esetben a nagyobb mértékű elégedettség mérsékeltebb dohányzással jár együtt.

A szabadidő eltöltése és a barátok feltételezett fogyasztási szokásai a dohányzással szignifikáns kapcsolatot mutatnak. Minél gyakrabban töltik távol estéiket a fiatalok, ill. minél nagyobb arányban feltételezik barátaik dohányzását, alkoholfogyasztását, annál nagyobb a dohányzás gyakorisága.

A pszichoszociális állapot mutatói gyengébb összefüggést mutatnak a dohányzással. Ugyanakkor valamennyi önkárosító forma előfordulása nagyobb mértékű dohányzással jár együtt.

6. Összegzés

Gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok között végzett kutatásunk adatai arra utalnak, hogy mind a drogfogyasztási, mind a dohányzási és alkoholfogyasztási szokásokban – és (vagy) az azokkal kapcsolatos attitűdökben (hajlandóságokban) – jelentős különbségek mutatkoznak a gyermekotthonokban és a nevelőszülőknél élő fiatalok között. A gyermekotthonban élő fiatalokra gyakoribb, nagyobb rendszerességű dohányzás, gyakoribb, nagyobb mennyiségű alkoholfogyasztás jellemző, mint a nevelőszülőknél élőkre. Még inkább fokozott elétérés mutatkozik a két elhelyezési forma között a drogérintettségben. A nevelőszülőnél élő gyermekek körében csak nagyon minimális esetben kaptunk a visszaélésre alkalmas szerekre vonatkozóan bevallásokat. A gyermekotthonban lévő fiatalok esetében azonban többnyire – más vizsgálatok alapján megfogalmazott várakozásainkkal összhangban – a normál populációs adatokhoz képest is kimagasló értékeket regisztráltunk. Adatainkat összehasonlítva a 2003. évi ESPAD-kutatás megfelelő korosztályaira vonatkozó adatokkal, számos dimenzió mentén tapasztaljuk a gyermekotthonban élő fiatalok nagyobb veszélyeztetettségét. A droghasználaton, illetve az orvosi rendelvényre vagy anélkül történő gyógyszerfogyasztáson túlmenően gyakoribb körükben a rendszeres dohányzás, az alkoholfogyasztás szélsőségesebb formáira utaló lerészegedés és nagyivás, sokkal gyakoribb az önkárosítás és az öngyilkossági kísérlet. A nevelőszülőknél élő fiatalok valamennyi eddig vizsgált mutatója kedvezőbb értékeket mutat, mint akár a gyermekotthonos mintáé, akár pedig az ESPAD-vizsgálat során mért 16 éves átlag korosztály megfelelő adatai.

Különösen fontosnak tartjuk, hogy míg az „átlag” 16 évesek fogyasztási szokásaira jelentős mértékben hatással van a szülői család (családszerkezet, iskolai végzettség, családtagokkal való viszony, családon belüli káros szokások), addig a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok esetében többnyire sem a vér szerinti család, sem pedig a nevelőcsalád fontosabb jellemzői nincsenek befolyással a fogyasztási szokásokra. Fontosnak tartjuk ezt azért, mert bár a család káros szokásai valószínűsítik a fiatalok szélsőségesebb fogyasztási szokásainak kialakulását, ugyanakkor eddigi eredményeink azt mutatják, hogy azok a fiatalok, akik otthon, családi körben elsajátítják a kulturált fogyasztási formákat, a későbbiekben nagyobb valószínűséggel válnak maguk is mérsékelt fogyasztókká. Azok pedig, akik főleg barátaik társaságában ismerkednek meg a dohányzással és alkoholfogyasztással, és elsősorban barátaik fogyasztása hat rájuk, nagyobb valószínűséggel válnak mértéktelenebb fogyasztókká.

Másik figyelemre méltó eredménynek tartjuk a nevelőszülőknél élő fiatalok országos átlagtól elmaradó mutatóit. Sokkal kisebb közöttük a dohányosok aránya, sokkal csekélyebb mértékű az alkoholfogyasztás, gyakorlatilag nem érintettek a drogfogyasztás által, de kisebb az anómiamutató értéke, az országos átlagtól elmarad a depressziómutató értéke, és ugyancsak jóval ritkább az országos átlagnál az önkárosító magatartásformák előfordulása is. Jelen vizsgálatunk e mutatók alacsony értékére vonatkozóan csupán hipotetikus összefüggések megfogalmazására ad lehetőséget.

- A fenti adatok különösen érdekesek annak fényében, hogy általában ugyan a vizsgálat megbízhatósági és érvényességi paraméterei kedvezőtlenebbek az ESPAD-vizsgálatokra jellemzőnél, de a nevelőszülőknél élők körében a módszertani paraméterek kevésbé maradnak el a normálpopulációs adatoktól.
- A családi kapcsolatokra vonatkozó adatok közt a nevelőanyával való elégedettség kiemelkedően magas mutatója, valamint az anómiaskála nagy arányú szabálykövetésre utaló adata azt valószínűsíti, hogy a nevelőszülőknél élő fiatalok az átlagosnál jobban kötődnek nevelőszüleikhez, és jobban igyekeznek megfelelni azok elvárásainak.
- A nevelőszülőknél élő fiatalokat – feltehetően a nevelőcsalád életformájából adódóan – sokkal „zártabb” életforma jellemezi (kevesebbet mennek el otthonról, kevesebb időt töltenek barátaikkal, stb.), amely életforma kevesebb lehetőséget ad a káros fogyasztási szokások kialakulására.
- Korábbi kutatásaink eredményei arra utalnak, hogy a fiatalok ivási szokásaiban leképeződnek a szülők fogyasztási szokásai. Bár jelen vizsgálatunk során nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a vér szerinti vagy a nevelőcsalád és a fogyasztás mutatói között,

mégis elképzelhetőnek tartjuk, hogy a nevelőanya fogyasztási szokásai, akihez a megkérdezettek a legszorosabban kötődnek, hatással van a megkérdezettek fogyasztására. Felnőttek között végzett kutatásaink pedig arra utalnak, hogy a vidéken élő, alacsonyabb iskolai végzettségű nők – akik közé a nevelő anyák többsége tartozik – az átlagosnál sokkal mérsékeltebb szenvedélyszer-használattal jellemezhetőek. Azaz, ha az gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalokra is igaz az, hogy fogyasztási szokásaik leképezik (nevelő)szüleik fogyasztási szokásait, akkor szükségszerű az, hogy a nevelőanyák absztinenciához közeli fogyasztása tükröződjön a megkérdezett fiatalok fogyasztásában.

Felhasznált irodalom

Elekes Zs.- Paksi B. (1996): A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. Népjóléti Minisztérium, Budapest.

Elekes Zs.,- Paksi B. (2000a): Drogok és fiatalok. Középiskolások droghasználata, alkoholfogyasztása és dohányzása az évezred végén Magyarországon. ISMertető 8. Ifjúsági és Sportminisztérium, Budapest

Elekes Zs.- Paksi B. (2000b): Önbevallásos vizsgálatok Magyarországon a kilencvenes években. In.: Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről. (szerk: Ritter Ildikó) ISMertető 12. Budapest. Ifjúsági és Sportminisztérium

Elekes Zs.- Paksi B. (2004): Európai középiskolás kutatás az alkohol- és drogfogyasztásról. Magyarországi projektbeszámoló. OTKA kutatási zárójelentés. Budapest. (nem publikált)

Fábián R. (2002): Államigondozottak egészségmagatartása és drogfogyasztása. NDI. Budapest (nem publikált tanulmány)

Hibell, B. - Andersson, B. - Bjarnasson, T. - Kokkevi, A. - Morgan, M. – Narusk, A. (1997): The 1995 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 25 European Countries. The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. CAN, Stockholm, Sweden.

Hibell, B. - Andersson, B. – Ahlström, S. – Balakireva, O. - Bjarnasson, T. - Kokkevi, A. - Morgan, M. (2000): The 1999 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries. The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. CAN, Stockholm, Sweden

Hibell, B. - Andersson, B. (2002): The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. Project Plan. Final version. Stockholm, Sweden. 2002. September

Hibell, B. - Andersson, B. – Bjarnasson, T. - Ahlström, S. – Balakireva, O. - Kokkevi, A. - Morgan, M. (2004): The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. CAN, PG., Stockholm, Sweden

Paksi B. – Elekes Zs. (2003): A középiskolások drogfogyasztása 2003-ban Budapesten. Helyzetkép és tendenciák. Addiktológia 3-4.

Paksi B., Elekes Zs.(2004): A felnőtt lakosság droghasználata – különös tekintettel a nagyvárosi fiatal felnőttekre. MAT V. Országos Kongresszusa. Balatonfüred, október 21-23.

Paksi B. (2000): A drogfogyasztás populációs prevalenciájának becslése - Az iskolából kimaradók vizsgálata. OTKA zárótanulmány. Budapest

Paksi B. (2003): Drogok és felnőttek. A tizennyolc év feletti lakosság drogfogyasztása és droggal kapcsolatos gondolkodása az ezredfordulón, Magyarországon. Szakmai forrás sorozat. 4. L'Harmattan. Budapest